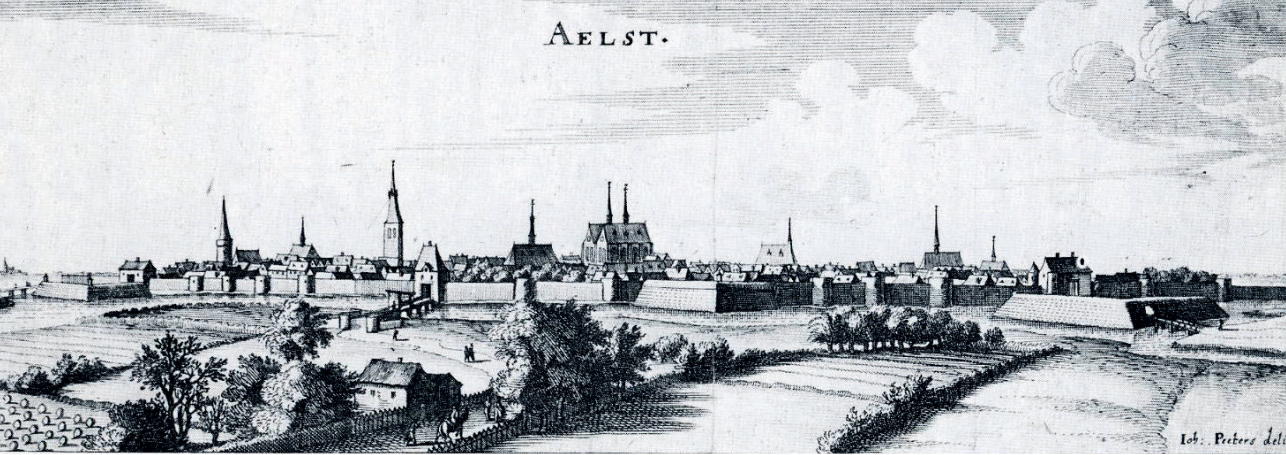

AALST HOPMARKT

AELST.

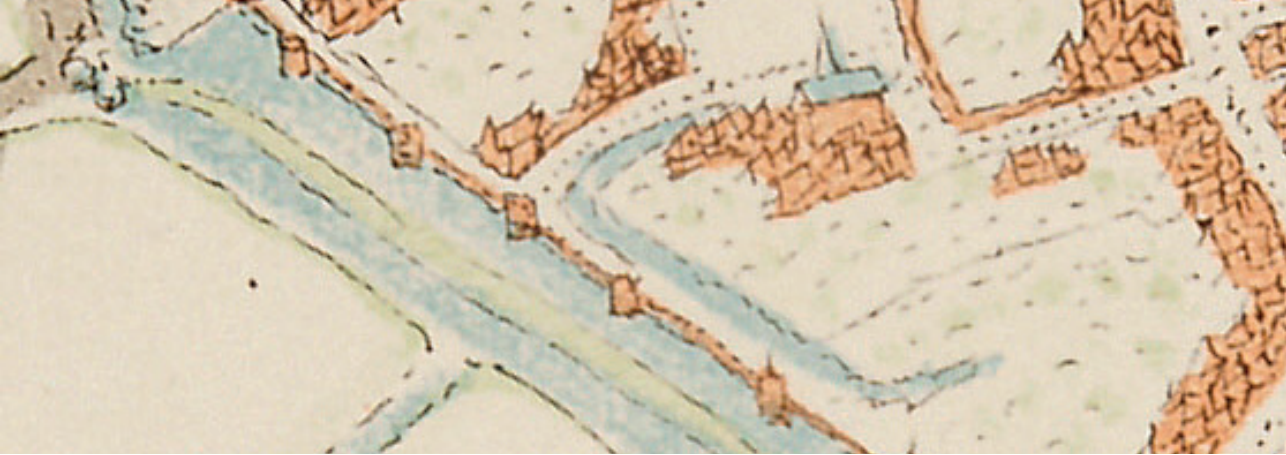
Zicht op Aalst vanuit het zuidwesten (Gaspar Merian -1654)

Inleiding

In 1497 vestigde een groep karmelieten zich binnen de stadsmuren van Aalst. Hun oude klooster, van O.-L.-V.-Ter Muijlen te Liedekerke, had gedurende het laatste kwart van de 15de eeuw meermaals te lijden onder plunderingen, wat hen veiligere oorden deed opzoeken. Ze kwamen terecht op de plek die later de Hopmarkt werd. Op deze plaats waren op dat moment slechts woningen en een drenkpoel aanwezig, aan de rand van een plein, de Veemarkt. Ook het *enghienhuus*, de stedelijke wapenopslagplaats, bevond zich hier. Het was op deze locatie dat de karmelieten in het laatste decennium van de 15de eeuw hun nieuwe klooster bouwden. Gedurende de eerste jaren van de 16de eeuw verwierven ze geleidelijk aan de aanpalende gronden en nam de oppervlakte van het klooster toe tot 5500 m². Zelfs het terrein onder het huidige huizenblok ten westen van de Hopmarkt, tussen de Boterstraat en de Korte Nieuwstraat, behoorde toe aan de karmelieten van Aalst. Na 300 jaar kwam een einde aan hun aanwezigheid in de stad door de afschaffing van het klooster in 1797.

De Hopmarkt op de kaart van Sanderus (1644)

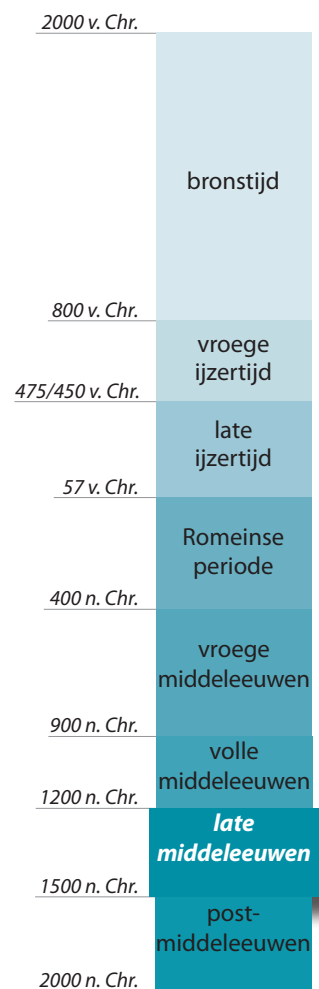
De Hopmarkt op de kaart van Jacob van Deventer met het restant van een gracht (midden 16de eeuw)

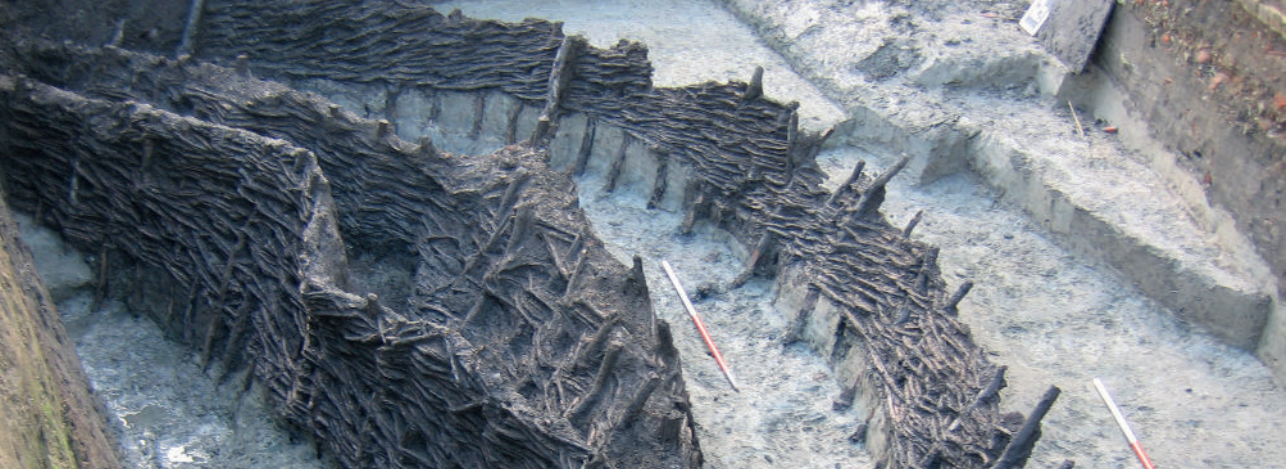
De middeleeuwse bewoning vóór de bouw van het klooster

Tot het eerste kwart van de 13de eeuw lagen de terreinen ter hoogte van de Hopmarkt buiten de muren van de stad. Deze gronden waren tot op dat moment in gebruik voor landbouw. Met de oprichting van de laatmiddeleeuwse omwalling kwam het gebied binnen de stad te liggen, waarna er de eerste sporen van bewoning verschenen. Ten westen van het huidige plein bevond zich een stuk grond dat ten laatste in de 14de eeuw is omgracht. In de 17de eeuw is de gracht door de kloosterlingen gedicht met het oog op een uitbreiding van hun kloosterdomein.

Zicht op de landbouwlaag (tussen blauwe lijnen).

Een drenkpoel op de Veemarkt

*Zicht op de vlechtwerkbeschoeiing van de poel
(foto Agentschap Onroerend Erfgoed)*

Op de Veemarkt zelf bevond zich vanaf de 14de eeuw een drenkpoel, de zogenaamde *Veemarktplasch* (1471). Oorspronkelijk wat onregelmatig van vorm, kreeg de poel in de loop van de 14de eeuw een meer ovale omtrek met verstevigde oevers. Deze verstevigingen bestonden uit in de grond geslagen paaltjes met daartussen gevlochten takken. De poel is in totaal minstens acht keer opnieuw uitgegraven en aangelegd. Bij één van deze heruitgravingen is aan de zuidzijde van de poel ook een constructie in baksteen en kalkzandsteen opgericht die dienst deed als trap. De reden voor de herhaaldelijke uitgravingen is te vinden in de geleidelijke dichtslibbing en het constant dumpen van afval in de poel door de omwonenden en op het einde wellicht zelfs door de kloosterlingen. Dit betekent dat de poel, die in gebruik bleef tot in de eerste helft van de 16de eeuw, vermoedelijk niet altijd drinkbaar water bevatte. Maar net daardoor is de poel voor archeologen een ware schatkamer met vondsten die het dagelijkse leven tussen de 14de en het begin van de 16de eeuw weerspiegelen.

Lavabo

Een uiterst zeldzame vondst is een laat 15de- of vroeg 16de-eeuwse bolvormige pot met twee oren en twee tuiten, in de vakliteratuur lavabo genoemd. Deze vorm is afgeleid van metalen exemplaren en diende als waterbekken voor de rituele handenwassing in adellijke en religieuze kringen. Slijtage aan de oren wijst op het ophangen van de lavabo aan een ketting of een touw. De binnenzijde bevat kalkaanslag, wat niet verwonderlijk is gezien de functie. De pot is versierd met ingekraste lijnen en bloemen. Ook lijken letters of cijfers tussen de oren en de tuiten te zijn aangebracht, maar deze zijn voorlopig nog onleesbaar.

(foto Agentschap Onroerend Erfgoed)

Drievingerige handschoen

Tijdens het archeologisch onderzoek van 2004-2005 op de Hopmarkt werd in de vulling van de drinkpoel een opmerkelijke vondst gedaan. Het betreft een zogenaamde drievingerige handschoen. Dit type is gekend uit een aantal 14de- en 15de-eeuwse iconografische bronnen, maar is, voor zover geweten, nog nooit als archeologisch object aangetroffen.

De handschoen bestaat uit één stuk leer dat toegevoegen werd om het hand- en vingergedeelte te vormen met een afzonderlijke opgezette duim. Wijs- en middelvinger enerzijds en pink en ringvinger anderzijds zitten samen in één vingerruimte. Tussen het duim- en het handgedeelte was een smal tussenstripje bevestigd. De naden zijn aansluitende naden die volledig met vlees-nerfsteken (rijgsteken) in elkaar gezet zijn. De basis van de handschoen vertoont sporen van een overhandse steek. De breedte van de vingers en de hand bedraagt respectievelijk 55 en 120 mm.

Tijdens het onderzoek van een drenkpoel op de Antwerpse Kiliaansite werden drie fragmenten aangetroffen, vermoedelijk allen afkomstig van eenzelfde vergelijkbare drievingerige handschoen.

Verder onderzoek zal moeten toelaten om meer inzicht te verwerven in dit bijzonder type van handschoen.

Afbeelding van een drievingerige handschoen in de Luttrell Psalter (ca. 1320-1340) (British Library)

Bewerkt elandgewei
(foto Agentschap Onroerend Erfgoed)

Het huis van een kruisboogmaker

Ter hoogte van het latere koor van de kerk, opgericht door de karmelieten, bevond zich in de 15de eeuw een huis. Van deze woning bleven slechts een deel van de vloer en enkele muurresten van een kleine kelder over. Een beerput op het achtererf leverde echter een grote hoeveelheid vondsten op, die ons iets meer leren over de bewoners van het pand. Verrassend was de aanwezigheid van 45 bewerkte plaatjes in gewei en één onbewerkt geweifragment, allen van eland. Dergelijke plaatjes dienden als externe afwerking en versiering van een kruisboog. De plaatjes met een sleutelgatvormige opening functioneerden dan weer als bescherming van de openingen in de kruisboog, waar de zware koorden doorheen liepen die de boog vastklemden. Aan de hand van historische bronnen weten we bovendien dat de bewoner van het gebouw een zekere Christoffels Jans was, in dienst bij de stad als boochmakere op het einde van de 15de eeuw. Het onderzoek van de poel leverde eveneens meerdere fragmenten bewerkte en onbewerkte gewei op en zelfs drie kruisboogpijlpunten. Wie weet zijn deze door Christoffel Jans in de 15de eeuw in de poel gegooid.

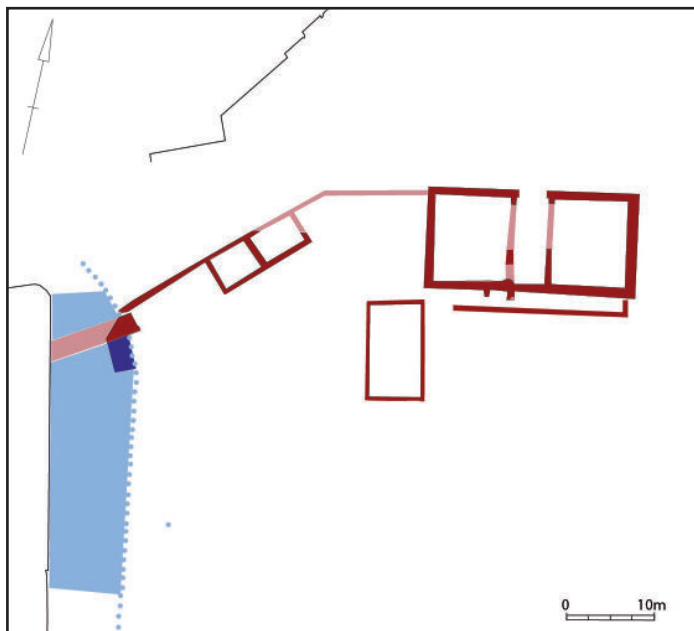
Drie kruisboogpijlpunten uit de poel

Luchtfoto van de kerk en het woongebouw
(foto Agentschap Onroerend Erfgoed)

1497-1582: de kerk en de eerste woonvleugel

De beperkte omvang van het oorspronkelijke kloostereigendom heeft ten dele het uitzicht van het klooster, dat bestond uit een kerk en een klein woongebouw, bepaald. De kerk had een drieledig rechthoekig grondplan, samengesteld uit een koor, een doksaal en een preekruimte. Haaks op de kerk stond nog een woonvleugel die minstens één bovenverdieping had. Een kerk met een dergelijk drieledig grondplan komt in Vlaanderen nauwelijks voor. Vergelijkbare voorbeelden zijn wel gekend in Groot-Brittannië en Ierland.

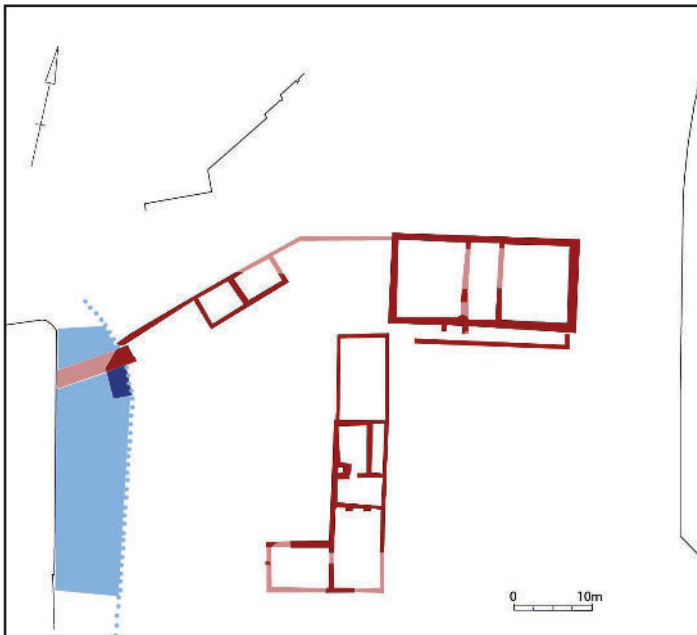

(Agentschap Onroerend Erfgoed)

2000 v. Chr.	bronstijd
800 v. Chr.	vroege ijzertijd
475/450 v. Chr.	late ijzertijd
57 v. Chr.	Romeinse periode
400 n. Chr.	vroege middeleeuwen
900 n. Chr.	volle middeleeuwen
1200 n. Chr.	late middeleeuwen
1500 n. Chr.	post-middeleeuwen
2000 n. Chr.	

1582-1605: herstel van de kerk en uitbreiding van de woonvleugel

De godsdienststroebeelen tussen 1566 en 1582 brachten grote schade toe aan de kloostergebouwen. De kerk was zo ernstig toegetakeld dat de kloosterlingen ze volledig moesten heropbouwen. De voltooiing van de nieuwe kerk zou reeds voltrokken zijn in 1591. Tegelijk met de herstelling breidden de kloosterlingen hun woonvleugel aanzienlijk uit. Aansluitend richtten ze ook een brouwerij op. De gracht die de begraafplaats omsluit, blijft ook in deze periode verder bestaan.

(Agentschap Onroerend Erfgoed)

Karmelieten

In tegenstelling tot bijvoorbeeld de franciscanen kennen de karmelieten geen echte stichter. Deze bedelorde is ontstaan in het Oosten. Op de berg Karmel in Palestina woonden enkele kluizenaars die zich in het begin van de 13de eeuw groepeerden en leefden naar het ideaal van Onze-Lieve-Vrouw. Vanaf 1235 zijn ze als bedelorde aanwezig in Europa (Valenciennes). In de Zuidelijke Nederlanden richtten ze in de 13de eeuw kloosters op in o.a. Brussel, Mechelen, Brugge en Gent. In de 16de eeuw had de orde sterk te lijden onder de godsdienststroebeelen. Het komt zelfs zo ver dat ze bijna verdwenen waren. Bovendien scheurden in de 16de eeuw een aantal karmelieten zich af, waarna ze zich de ongeschoeide karmelieten noemen. De karmelieten van Aalst behoorden echter tot de geschoeide tak, die in de Nederlanden op het einde van de 18de eeuw volledig verdwenen is.

Zicht op de westelijke pandgang
(foto Agentschap Onroerend Erfgoed)

1605-1797: de nieuwe kerk, een westvleugel en een pandgang

(Agentschap Onroerend Erfgoed & SOLVA)

0 10m

(Agentschap Onroerend Erfgoed & SOLVA)

0 10m

Een zware brand in 1605, die de pas herstelde kerk volledig in de as legde, vormde het startpunt voor een groot aantal veranderingen. Tussen 1608 en 1628 richtten de kloosterlingen een volledig nieuwe kerk in gotische stijl op. In de loop van de 17de eeuw verrees een pandgang rond de binnentuin van het klooster. Deze werd opgericht in verschillende fases. In het midden van de 17de eeuw was de binnentuin uiteindelijk volledig omsloten. De zuidelijke vleugel werd pas na 1649 vervolledigd met een ziekenzaal. De demping van de gracht aan de westzijde van de Hopmarkt, in de tweede helft van de 17de eeuw, ging gepaard met een verplaatsing van de rooilijn aan de Veemarkt en met de constructie van een nieuwe afsluitingsmuur rond het klooster.

Zicht op de zuidelijke pandgang

Binnen in de bunker van de passieve luchtbescherming
(foto Agentschap Onroerend Erfgoed)

1797-na WOII: woningen, een schouwburg en een overdekte markt

Bij de afschaffing van het klooster in 1797 verdwenen de gebouwen niet onmiddellijk. Het westelijke deel moest als eerste plaats ruimen voor de creatie van de Botermarkt. In 1873 verrees hier een drieschepige hal in staal en glas op een bakstenen fundering. De oostelijke en de zuidelijke pandgang en het woongebouw werden omgebouwd tot woningen, terwijl de kerk uiteindelijk als schouwburg een nieuwe bestemming kreeg. In 1936 volgde de afbraak van deze schouwburg en in 1941 kwam er een bunker van de passieve luchtbescherming op deze plaats. De resterende gebouwen van het klooster verdwenen kort na de Tweede Wereldoorlog.

Zegelstempel van de karmelieten

Bij de opgravingen op de Aalsterse Hopmarkt in 2004-2005 kwam een bronzen zegelstempel aan het licht. Deze stempel is het officiële zegel van het Aalsterse karmelietenklooster en diende om de authenticiteit van documenten te garanderen. Op het vlak staat een beeltenis van Maria met kind omgeven door een stralenkrans, het symbool van de orde van de geschoeide karmelieten, die ook wel eens de naam Onze-Lieve-Broeders droegen. De zegelstempel is op basis van het omschrift in gotische letters in de vermelding van Aalst, te dateren in de beginperiode van het klooster.

(foto Agentschap Onroerend Erfgoed)

Armen op het bekken/buik

Armen naast het lichaam

Armen in een hoek van 90°

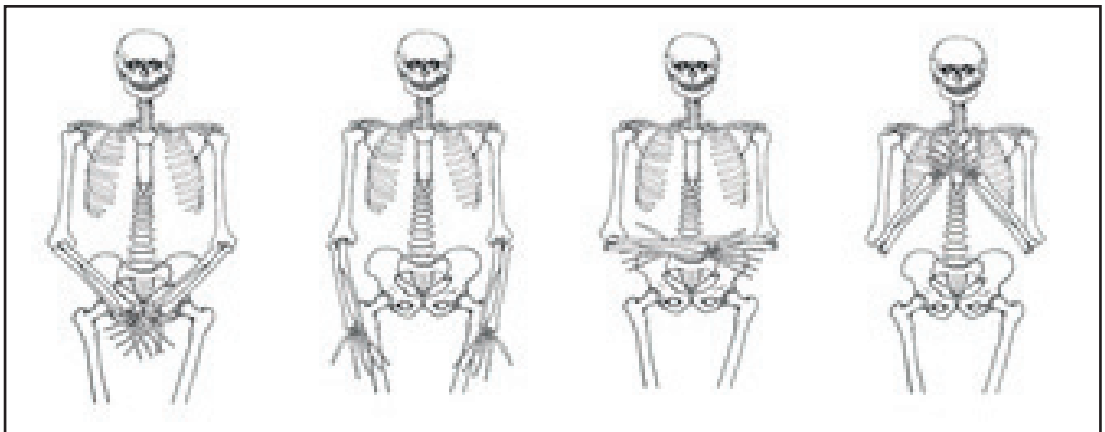

Armen op borst

De begravingen

Tijdens het onderzoek op de Hopmarkt zijn in totaal maar liefst 398 menselijke skeletten opgegraven. In vergelijking met de gegevens gekend uit historische bronnen blijkt dit echter maar een klein aantal te zijn. Tussen 1726 en 1790 vonden in het klooster immers gemiddeld 88 begravingen per jaar plaats, en dit zowel in de kerk, de pandgangen en de binnentuin, als op de begraafplaats. Deze laatste is niet opgegraven en ligt binnen het omgrachte terrein ten westen van de huidige Hopmarkt. Ongeveer twee derde van de opgegraven personen lag met het hoofd in het westen, een ligging die verbonden is met het christelijke geloof. Op deze manier kunnen de doden namelijk Christus aanschouwen bij zijn verschijnen in het oosten op de dag van het laatste oordeel. Ook de positie van de armen heeft vaak een betekenis. Zo wijst de ligging van de handen op het bekken op een houding van nederigheid en kuisheid, terwijl een begraving in bidhouding eerder aangeeft dat we te maken hebben met een geestelijke. Opvallend is dat meer dan de helft van de skeletten in de binnentuin toe te wijzen zijn aan kinderen. Het feit dat het klooster Onze-Lieve-Vrouw als patroonheilige had, kan hiervoor een reden zijn, maar evengoed is het mogelijk dat kinderen hier gratis ter aarde zijn besteld.

Figuratieve voorstelling van de verschillende armposities

Colofon

Archeologiebrochure 5

Deze uitgave kwam tot stand naar aanleiding van de archeologische opgravingen op de Hopmarkt in Aalst, uitgevoerd door VIOE (2004-2005) en SOLVA (2011) op vraag van de Stad Aalst. Het project kaderde in de aanleg van een ondergrondse parking.

Tekst: Archeologische dienst SOLVA en Agentschap Onroerend Erfgoed

Meer lezen:

De Groote K., De Maeyer W., Moens J., & De Block A., 2005, Het archeologisch onderzoeksproject Hopmarkt te Aalst, *Kroniek Archaeologia Mediaevalis* 28, 102-104.

De Groote K., De Maeyer W., Moens J., & De Block A., 2006, Het archeologisch onderzoek op de Hopmarkt te Aalst (prov. Oost-Vlaanderen), *Kroniek Archaeologia Mediaevalis* 29, 47-51.

De Groote K., De Maeyer W., Moens J., Quintelier K., Van Cleven F., Vanden Berghe I. & Vernaeve W., 2011, Het karmelietenklooster van Aalst (prov. Oost-Vl.) (1497-1797): het gebouwenbestand, de begravingen en het fysisch-antropologische onderzoek, *Relicta* 8, pp. 83-249.

De Groote K., Eryvynck A. & Moens J., 2012, Christoffels Jans. Kruisboogmaker in het 15de-eeuwse Aalst, *Ex situ* 1, pp. 92-95.

De Maeyer W., Klinkenberg S., Van Cauwenbergh S., Taelman E., en Cherretté B., (2012) Het archeologisch onderzoek op de Hopmarkt te Aalst, *Kroniek Archaeologia Mediaevalis* 35, 126-129.

De Maeyer W., Van Cauwenbergh S., Klinkenberg S., Taelman E. en Cherretté B. (in voorbereiding) Aalst Hopmarkt. Archeologisch onderzoek, SOLVA Archeologie-rapport 25, onuitgegeven rapport (www.so-lva.be).

D/2013/12.857/13

Alle illustraties © SOLVA, tenzij anders vermeld

Contactadres:

Intergemeentelijk samenwerkingsverband SOLVA
Joseph Cardijnstraat 60
9420 Erpe-Mere
archeologie@so-lva.be